

УДК 811.111+811.161.281'253

Леонід Черноватий,
*доктор педагогічних наук, професор
кафедри теорії та практики
перекладу англійської мови,
Харківського національного
ім. В. Н. Каразіна*

Євген Червінко,
*аспірант кафедри теорії та
практики перекладу англійської мови
Харківського національного
ім. В. Н. Каразіна*

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ З ОПОРОЮ НА СИСТЕМУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СКОРОПИСУ

У статті розглянуто основи для розробки та наведено зразки системи вправ для розвитку навичок та вмінь усного послідовного перекладу з опорою на систему перекладацького скоропису. Обґрунтовано співвідношення підсистем, груп та типів вправ у конкретних умовах навчання, а також чинників, що впливають на згадане співвідношення.

Ключові слова: *система вправ, розвиток навичок і вмінь, усний послідовний переклад, система перекладацького скоропису, співвідношення підсистем, груп та типів вправ.*

В статье рассмотрены основы для разработки и приведены примеры системы упражнений на развитие навыков и умений устного последовательного перевода с опорой на систему переводческой скорописи. Обосновано соотношение подсистем, групп и видов упражнений в конкретных условиях обучения, а также факторов, влияющих на упомянутое соотношение.

Ключевые слова: *система упражнений, развитие навыков и умений, усный последовательный перевод, система переводческой скорописи, соотношение подсистем групп и типов упражнений.*

The article presents the foundations for the developing, and the paper also produces examples of the system of exercises, that are used to develop abilities and skills of consecutive interpreting with the application of interpreter's note-taking system. The correlation between subsystems, groups and types of exercises in the specific training conditions and the factors affecting that correlation have also been substantiated.

Key words: *system of exercises, forming abilities and skills, consecutive interpreting, interpreter's note-taking system, correlation between subsystems, groups and types of exercises.*

Одним із питань, що потребують спеціального дослідження й експериментальної перевірки, є система вправ для розвитку навичок та умінь усного послідовного перекладу (УПП) з опорою на систему перекладацького скоропису (ПС). Ця проблема є актуальною, бо, з одного боку, науково обгрунтована система вправ сприяла б підвищенню ефективності навчання УПП, а з іншого – на сьогодні така система практично відсутня.

В останні роки з'явилася низка праць, які містять спроби розробити перелік видів вправ для навчання перекладу як спеціальності. Наприклад, Алексєєва І. С. («Профессиональный тренинг переводчика») [1], Гавриленко Н. Н. («Обучение переводу в сфере профессиональной коммуникации») [2], Соколова В. В. («Система вправ для формування усної англомовної перекладацької компетенції майбутніх філологів») [8] запропонували вправи для навчання усного послідовного двостороннього перекладу. Також дослідниця Ганічева Т. В. розробила комплекси вправ для навчання УПП (абзацно-фразовий його вид) [3] («Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу в галузі прав людини»), автори праць Комиссаров В. Н. («Современное переводоведение») і Латышев Л. К. («Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе») [4; 5] запропонували загальні передумови для навчання перекладу. Дослідниця Ольховська А. С. у праці «Методика навчання майбутніх філологів передачі імплікатур тексту оригіналу в усному перекладі з української мови на англійську» розглядала питання навчання передачі імплікатур ТО при перекладі з аркуша [6]. Однак з різних причин такий перелік у згаданих дослідників не склався у цілісну систему вправ для навчання усного перекладу та які, однак, складно використати для розробки системи вправ для навчання УПП з опорою саме на ПС.

Відповідно метою статті є розробка системи вправ для навчання УПП з опорою на ПС.

В одній з останніх праць [10, с. 151] запропоновано загальну систему вправ для навчання перекладу, яка, на наш погляд, може стати основою для розробки часткових систем вправ для навчання різних видів перекладу, в тому числі, й УПП з опорою на ПС. Згадана система показана на рис. 1.

Спираючись на загальну систему вправ для навчання перекладу, можна запропонувати систему вправ для навчання УПП з опорою на ПС., яка показана на рис. 2.

ЗАГАЛЬНА СИСТЕМА ВПРАВ

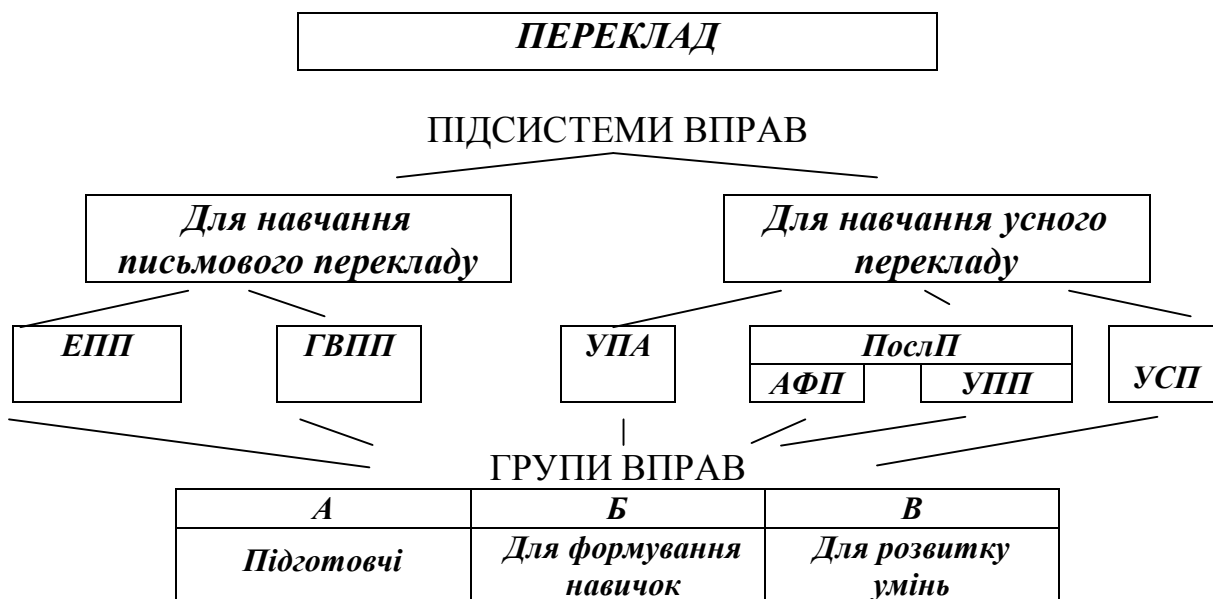

Рис. 1. Загальна система вправ для навчання перекладу

Умовні позначення: ЕПП – еквівалентний (повний) письмовий переклад; ГВПП – гетеровалентний (частковий) письмовий переклад; УПА – усний переклад з аркуша; ПослП – послідовний переклад; АФП – усний абзацно-фразовий переклад; УПП – усний послідовний переклад; УСП – усний синхронний переклад.

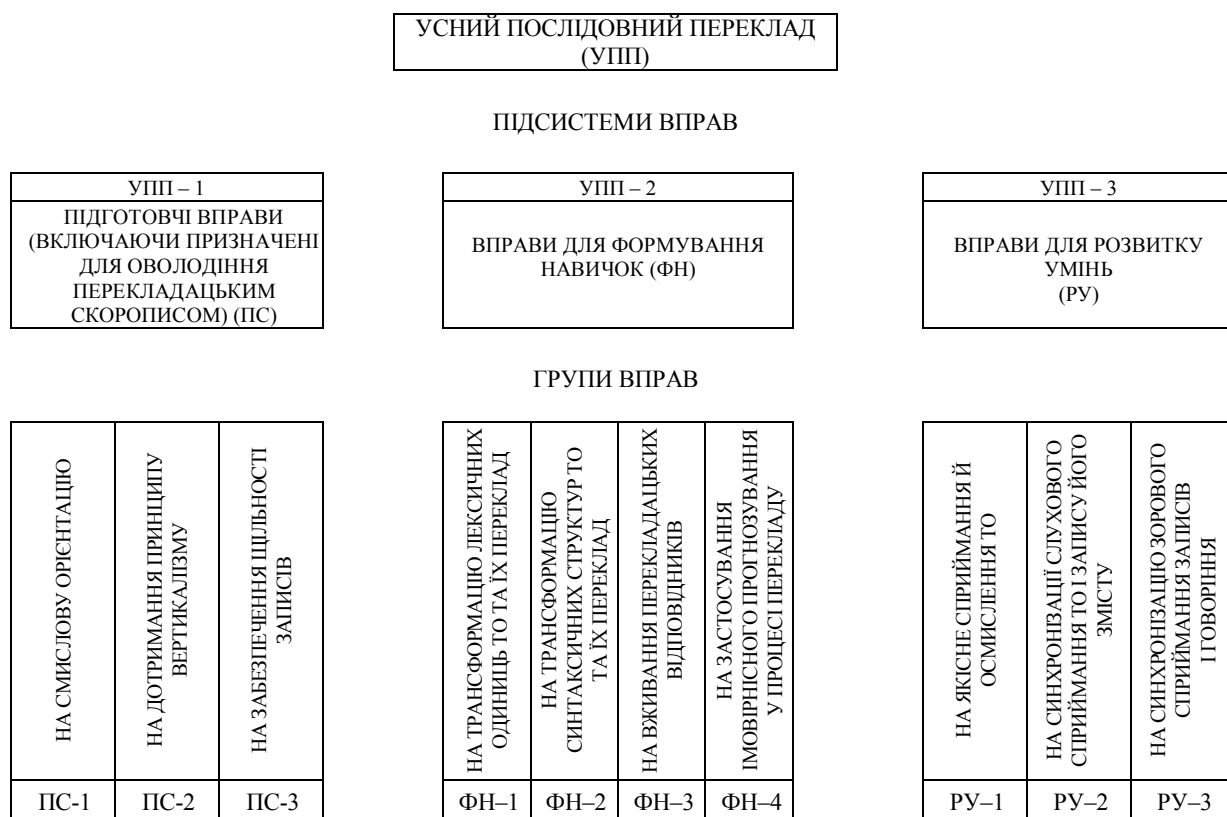

Рис. 2. Система вправ для навчання усного послідовного перекладу з опорою на перекладацький скоропис

Як впливає з рис. 2, така система включає три підсистеми вправ: підготовчі, для формування навичок УПП та для розвитку його вмінь. Підсистема підготовчих вправ включає такі їх групи: вправи на смислову орієнтацію, на дотримання принципу вертикалізму та на забезпечення щільності записів. Ми також виділили чотири групи вправ у підсистемі вправ на формування навичок УПП з опорою на ПС: на трансформацію лексичних одиниць та їх переклад, на трансформацію синтаксичних структур ТО та їх переклад, на вживання перекладацьких відповідників та на застосування механізму імовірнісного прогнозування у процесі перекладу. В межах підсистеми вправ на розвиток умінь УПП з опорою на ПС виділено три їх групи: на якісне сприймання й осмислення ТО, на синхронізацію слухового сприймання ТО і запису його змісту, на синхронізацію зорового сприймання записів і говоріння.

Відповідно до результатів наших досліджень [9], ефективність ПС залежить від сформованості трьох умінь: 1) орієнтації студентів на глибинну (смысл), а не поверхневу структуру ТО, аби записувалися головні поняття, на яких ґрунтується ТО, а не його окремі слова; 2) дотримання принципу вертикалізму в записах студентів; 3) щільність записів студентів за рахунок компресії та доцільного застосування символів і трансформацій. Для формування згаданих умінь слід розробити відповідну підсистему вправ. Досвід такої розробки викладено далі.

Кожна група вправ, показана на рис. 2, підрозділяється на їх типи, які власне і застосовуються у навчальному процесі. Наприклад, серед підготовчих вправ група вправ на смислову орієнтацію включає такі їх типи (тут і далі використовуються скорочення з рис. 2): лексичні конверсиви (синоніми, заміна словосполучення одним словом) (ПС-1А), синтаксичні інверсії (ПС-1Б), трансформації типу «актив-пасив» і «пасив-актив» (ПС-1В) та антонімічні перетворення (ПС-1Г). До групи вправ для формування умінь дотримання принципу вертикалізму входить тип вправ на запис речень з різною синтаксичною структурою (умовні, допустові тощо) з дотриманням принципу вертикалізму (ПС-2А). Група підготовчих вправ на забезпечення щільності записів включає такі типи вправ, як раціональні скорочення слів (ПС-3А), застосування символів (ПС-3Б), застосування існуючих абревіатур (ПС-3В), поєднання символів (ПС-3Г), застосування існуючих прийомів для запису логічного зв'язку понять у ТО (ПС-3Д), а також вправи на одномовну компресію тексту (ПС-3Е).

Групи вправ у межах їх підсистеми на формування навичок УПП з опорою на ПС також включають певні типи вправ. До групи вправ на трансформацію лексичних одиниць та їх переклад входять вправи на передачу значень лексичних одиниць ТО за допомогою лексичних трансформацій (ФН-1А), які, у свою чергу, діляться на вправи на передачу значення незнайомого слова синонімом (ФН-1АА), за допомогою описового перекладу (ФН-1Б), транскодування (ФН-1АВ), калькування

(ФН-1Г); контекстуальної заміни(ФН-1Д) та антонімічного перекладу (ФН-1АЕ). До складу групи вправ на трансформацію синтаксичних структур ТО і їх переклад включено вправу на передачу змісту речення ТО з трансформацією його структури в ТП (ФН-2А). Група вправ на вживання перекладацьких відповідників включає три типи вправ на базі паралельних відповідників: на переклад слів та словосполучень із закриванням паралельних іншомовних відповідників (ФН-3А), а також дві вправи на базі паралельних текстів – на переклад ТО в лівій частині аркуша з опорою на запропоновані у правій частині аркуша відповідники потенційно проблемних лексичних одиниць (ФН-3Б) та на переклад виділених у тексті слів та словосполучень ТО із закриванням паралельного ТП (ФН-3В). Крім того, сюди також включені інші типи вправ: на переклад ТО з опорою на перелік двомовних відповідників (ФН-3Г), на переклад слів та словосполучень ТО, що подаються у випадковому порядку (ФН-3Д) та на переклад власних назв (ФН-3Е). Тип вправи на застосування механізму імовірнісного прогнозування у процесі перекладу має такі видові варіанти: на переклад речень з пропущеними словами (ФН-4А) та на переклад тексту з купюрами (ФН-4Б).

Нарешті підсистема вправ на розвиток умінь УПП з опорою на ПС також розпадається на групи та типи. Зокрема, група вправ на якісне сприймання й осмислення ТО включає такі типи вправ: на запис перекладацьким скорописом змісту окремих слів, словосполучень або речень одночасно із зоровим їх сприйманням (РУ-1А), а також на запис перекладацьким скорописом змісту ТО одночасно із зоровим його сприйманням (РУ-1Б). До складу групи вправ на синхронізацію слухового сприймання ТО і запису його змісту входять такі їх типи: вправи на запис перекладацьким скорописом змісту окремих слів, словосполучень або речень одночасно із сприйманням їх на слух (РУ-2А) та на запис перекладацьким скорописом змісту ТО одночасно із сприйманням його на слух (РУ-2Б). У типі вправи на синхронізацію зорового сприймання записів і говоріння містяться видові вправи на усний переклад окремих слів, словосполучень або речень з одночасною зоровою опорою на їх запис перекладацьким скорописом (РУ-3А) та на усний переклад змісту ТО з одночасною зоровою опорою на його запис перекладацьким скорописом (РУ-3Б).

Важливою проблемою, яка потребує спеціальних досліджень, є співвідношення підсистем, груп та типів вправ у конкретних умовах навчання, а також чинників, що впливають на згадане співвідношення.

Далі наводиться приклад спроби вирішення цієї проблеми на матеріалі навчання майбутніх перекладачів УПП з опорою на систему ПС у сфері громадсько-політичного перекладу на матеріалі дискурсу, що стосується діяльності міжнародних організацій, зокрема, ООН.

Оскільки в посібнику [7], тексти якого використовувалися як

матеріал нашого навчання, кожен урок (навчальний модуль) включав 10 текстів, то одиницею організації вправ у межах згаданого модуля вибрано цикл, що тлумачиться як сукупність вправ, що базується на матеріалі одного тексту. Ідея циклу ґрунтується на рекурсивному принципі вправляння, запропонованому іншими дослідниками [5], коли на матеріалі одного й того ж тексту здійснюються різні види вправ стільки разів, скільки це необхідно для досягнення конкретних цілей. Відповідно в межах одного навчального модуля передбачалося 10 циклів і ще два додаткові (11 і 12), необхідні для підготовки до контрольного заняття після закінчення кожного навчального модуля, які включали по 2 тексти кожен. Тексти цих циклів були вибрані нами з джерел Інтернету. Розподіл текстів за циклами в межах уроку (навчального модуля) 1 подано в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл текстів за циклами в межах уроку 1 (ООН)

Навчальні модулі	Заняття	Аудиторна робота	Самостійна робота
1	1	Цикли 1–2, тексти 1–2	Цикли 3–4, тексти 3–4
	2	Цикли 5–6, тексти 5–6	Цикли 7–8, тексти 7–8
	3	Цикли 9–10, тексти 9–10	Цикли 11–12, тексти 11–14
	4	Контроль	

Аудиторне заняття розраховане на 2 цикли і стільки ж циклів передбачається для опрацювання під час самостійної роботи.

Розподіл вправ за типами в межах циклу 1 подано в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл вправ за типами в межах циклу 1

(умовні скорочення – див. пояснення в тексті вище)

№ вправи	Підсистема вправ	Група вправ	Тип вправи	Мета вправи
1	ФН	ФН-3	ФН-ЗБ	Попереднє знайомство з перекладацькими відповідниками
2	ПС	ПС-1	ПС-1А	Формування орієнтації на смисл ТО за допомогою лексичних конверсивів
3	ПС	ПС-3	ПС-3А, ЗБ, ЗВ	Раціональне скорочення слів, застосування символів та абrevіатур для запису понять ТО
4	ПС	ПС-3	ПС-3Г	Раціональне поєднання символів для запису складних понять ТО
5	РУ	РУ-3	РУ-3А	Синхронізація зорового сприймання записів і говоріння

6	РУ	РУ-1	РУ-1А	Запис перекладацьким скорописом змісту ТО одночасно із зоровим його сприйманням
7	РУ	РУ-3	РУ-3Г	Синхронізація зорового сприймання записів і говоріння
8	РУ	РУ-1	РУ-2Б	Запис перекладацьким скорописом змісту ТО одночасно із його сприйманням на слух
9	РУ	РУ-3	РУ-3Г	Синхронізація зорового сприймання записів і говоріння

Фрагменти вправ циклу 1, що ілюструють таблицю 1, подані далі.

UNIT 1. UNITED NATIONS

Аудиторна робота (заняття 1)

Цикл 1 (текст 1)

Вправа 1. Прочитайте та перекладіть текст 1 у посібнику, користуючись українськими відповідниками у правій.

<i>The United Nations Organization (UNO or UN) was established to maintain (1) international peace and to foster (2) international cooperation in the resolution (3) of economic, social, cultural, and humanitarian problems. The UN was founded on 24 October 1945, when the major powers (4) ratified (5) a charter (6) that had been drawn up earlier in the year in San Francisco.</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. підтримувати 2. заохочувати 3. вирішення 4. провідні країни 5. ратифікувати 6. статут
---	---

Вправа 2. Замініть подані далі словосполучення словом або словосполученням із меншою кількістю одиниць і перекладіть.

Приклад: здійснювати роботу – працювати.

1. Приймати рекомендації; 2. нав'язувати свою волю; 3. у випадку порушення миру; 4. уводити до дії; 5. у спробі; 6. з метою сприяння; 7. надавати допомогу; 8. надавати фінансову підтримку; 9. надавати захист; 10. послаблення негативних наслідків.

Вправа 3. Познайомтесь із деякими прийомами запису інформації тексту оригіналу, а потім разом із викладачем заповніть таблицю, подану далі, відповідними символами.

Назви деяких міжнародних організацій мають стандартні аббревіатури, якими вони й записуються перекладачами. Наприклад:

<i>United Nations Organization</i> – Організація Об'єднаних Націй	<i>UN</i>
<i>League of Nations</i> – Ліга Націй	<i>LN</i>
<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> – Організація ООН у питаннях освіти, науки й культури	<i>UNESCO</i>

Узагальнювальні слова можуть позначати різні поняття, схожі за значенням:

орган, агентство, організація, установа	body
ратифікувати, підтримувати, схвалювати	YES

Інші поняття можуть позначатися першою літерою слова або асоціативними символами. Разом із викладачем заповніть таблицю, подану далі відповідними символами.

право, свобода	R
Мир	M
Життя	Ж
charter – статут	Ⓢ
країна, держава	
рішення, присуд, ухвала, рекомендація	

Вправа 4. Запишіть словосполучення, подані далі, з максимальним застосуванням символів і скорочень.

1. Країна-член (ООН); 2. країна-засновниця (ООН); 3. провідна країна; 4. постійний член Ради Безпеки (ООН); 5. культурні проблеми; 6. економічні проблеми; 7. social problems – соціальні проблеми; 8. гуманітарні проблеми.

Вправа 5. Перекладіть символні записи, зроблені вами у вправі 4, англійською мовою.

Вправа 6. Разом із викладачем запишіть текст 1 із посібника з максимальним застосуванням символів і скорочень, а також із додержанням принципу вертикалізму.

<p><i>United Nations Organization was established to maintain international peace and to foster international cooperation in the resolution of economic, social, cultural, and humanitarian problems.</i></p>	<p>The diagram shows the words 'UN', 'C', 'int', 'M' written vertically. A vertical line separates 'UN' from 'C'. To the right of the line, 'int' and 'M' are written. Below 'C', there is a symbol resembling a crossed-out '2'. To the right of this symbol, the words 'soc', 'cult', and 'hum' are written vertically.</p>
---	---

Вправа 7. Перекладіть записи, зроблені вами у вправі 6, українською мовою.

Вправа 8. Запишіть текст 1А (це незначною мірою змінений текст 1, але українською мовою), сприймаючи його на слух, з максимальним застосуванням символів і скорочень.

Вправа 9. Перекладіть записи, зроблені вами у вправі 8, англійською мовою.

З 9 вправ циклу 1 одна (№ 1) призначена для формування навичок (на базі паралельних до ТО відповідників і призначена для перекладу ТО в лівій частині аркуша з опорою на запропоновані у правій частині аркуша відповідники), а її метою є попереднє знайомство з перекладацькими відповідниками тексту 1. Три вправи (№ 2, 3 і 4) належать до підготовчих і включають типи ПС-3А (на раціональні скорочення слів), ПС-3Б (на застосування символів), ПС-3В (на застосування абревіатур) та ПС-3Г (на поєднання символів). Решта 5 вправ призначені для розвитку умінь УПП з опорою на ПС і включають такі їх типи, як РУ-1А (запис перекладацьким скорописом змісту окремих слів, словосполучень або речень одночасно із зоровим їх сприйманням), РУ-2Б (запис перекладацьким скорописом змісту ТО одночасно із сприйманням його на слух), РУ-3Б (усний переклад окремих слів, словосполучень або речень з одночасною зоровою опорою на їх запис перекладацьким скорописом) та РУ-3Г (усний переклад змісту ТО з одночасною зоровою опорою на його запис перекладацьким скорописом).

Як чітко видно з табл. 1, в межах циклу перевагу мають вправи для формування умінь УПП з опорою на ПС, до того ж вони зосереджені у другій частині циклу, тоді як перша призначена для створення передумов формування згаданих умінь (попереднє засвоєння відповідників, оволодіння раціональними прийомами запису слів, словосполучень та речень, що містяться у тексті 1 тощо). У подальших циклах можуть спостерігатися певні варіації у співвідношенні вправ, однак загальне правило щодо домінування вправ на розвиток умінь у другій половині циклу залишається незмінним. Більше того, питома вага підготовчих вправ у кожному подальшому циклі поступово зменшується, а з дев'ятого циклу їх застосування припиняється взагалі. Співвідношення вправ підсистем УПП-2 та УПП-3 у циклах 9 і 10 становить 2 : 4, а в двох останніх циклах використовуються лише вправи підсистеми для розвитку умінь.

Таким чином, запропоновані основи для розробки системи вправ для розвитку навичок і вмінь усного послідовного перекладу з опорою на систему перекладацького скоропису, а також співвідношення між підсистемами, групами й типами вправ у конкретних умовах навчання видаються логічними, але потребують експериментальної перевірки, в чому і вбачаємо перспективи нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика / И. С. Алексеева – СПб. : Союз, 2001. – 278 с.
2. Гавриленко Н. Н. Обучение переводу в сфере профессиональной

- коммуникации : монография / Н. Н. Гавриленко. – М. : РУДН, 2008. – 175 с.
3. Ганічева Т. В. Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини : дис ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Т. В. Ганічева. – Харків, 2008. – 182 с.
 4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
 5. Латышев Л. К. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе : учебно-методическое пособие / Л. К. Латышев, В. И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 136 с.
 6. Ольховська А. С. Методика навчання майбутніх філологів передачі імплікатур тексту оригіналу в усному перекладі з української мови на англійську: дис ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Ольховська Алла Сергіївна. – Харків, 2011. – 186 с.
 7. Ребрій О. В. Європейський союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Ребрій / за ред. Л. М. Черноватого та В. І. Карабана. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 152 с.
 8. Соколова В. В. Система вправ для формування усної англомовної перекладацької компетенції майбутніх філологів / В. В. Соколова // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : матеріали IV Всеукр. конф. – Харків : НТМТ, 2007. – С. 125–126.
 9. Червінко О. Є. Формування перекладацької складової фахової компетентності перекладача. Розвиток навичок скороченого запису майбутніх перекладачів та повнота фіксації суттєвої інформації тексту оригіналу в усному послідовному перекладі / О. Є. Червінко // Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи : колективна монографія / за ред. Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка та О. В. Ребрія. – Вінниця : Нова книга, 2013. – С. 506–532.
 10. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник [для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад»] / Л. М. Черноватий. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с.